

BORIS MAJER

Razmišljanje o drugačni Zvezi komunistov

UVOD

Zveza komunistov danes ne more ostati integracijska sila naše družbe na starih osnovah in z metodami, ki jih je čas pretekel. Takšna tudi ne more biti združevalna sila, ki spodbuja demokratični socializem prihodnjega stoletja. Če tega zveza komunistov ne bo dojela danes, utegne postati jutri prepozno. To dokazujejo tudi težnje po osamosvojitvi od zveze komunistov, ki so prisotne v znatnem delu današnje mlade generacije. V zvezi komunistov, kakršna je danes, vidijo v največjem delu le še organizacijo svojih očetov in dedov, in kakršna je, menijo, da bolj pripada preteklosti.

To dokazujejo tudi vse očitnejše težnje po političnem pluralizmu, ki so zvezo komunistov presenetile in jo našle tako rekoč nepripravljeno. Zato si ZK v njem zaenkrat tudi še ni znala poiskati in si zagotoviti tistega mesta in vloge, ki ji zgodovinsko pripada. Tako tudi ni mogla dati tem težnjam po svoji najboljši demokratični tradiciji smeri in vsebine in jih ustvarjalno vključiti v skupna prizadevanja naše družbe za inavguracijo in udejanjenje razvite samoupravne socialistične demokracije prihodnosti.

Menim, da bi zveza komunistov v teh težnjah ne smela gledati konkurence, še posebno ne konkurence svojemu nekdanjemu in tudi še v precejšnji meri sedanjemu monopolnemu položaju v družbi. Nanje bi morala gledati kot na komplementarne tokove, v katere bi se tudi po svojih članih in močeh sama vključevala, in kar bi ustrezalo njeni novi integrativni vlogi in dejstvu, da si prizadeva, da ne bi delovala več kot »posebna stranka«, temveč kot integralni del celotne družbene stvarnosti.

Prav tako menim, da za našo družbo ne bi bilo smotno, ne napredno in ne zgodovinsko upravičeno obnavljati modela starih klasičnih političnih strank in s tem tudi njihovega boja za oblast. Prepričan sem, da bi nas to vrnilo k starim, jalovim strankarskim razprtijam, za katere vemo, da v preteklosti niso dale nikakršnih pozitivnih rezultatov. Še več: obnavljanje omenjenega modela bi po naravi stvari same sililo zvezo komunistov, da se organizira in da deluje kot klasična politična stranka v boju za politično oblast in s tem za obnavljanje oblastniškega položaja v družbi, ki se mu sicer želi kot zgodovinsko preseženemu odpovedati.

STRANKARSKI ALI NESTRANKARSKI SKUPŠČINSKI SISTEM

Pri oceni večstrankarskega parlamentarnega političnega sistema je, po mojem mnenju, potrebno razlikovati dvoje: boj političnih strank, ki zastopajo interese

posameznih družbenih razredov in slojev za osvojitve politične oblasti, ki stranki omogoča prerazdelitev družbene moči in ustvarjenega nacionalnega dohodka v interesu razreda ali sloja, ki ga politično zastopa – kar je konservativna stran tega sistema, ki v bistvu ovekoveča obstoj razredov, nasprotujočih si razrednih interesov, in tega izvirajoči razredni boj, preoblečen v političnega, kot večno naravno danost. In drugo – napredno stran tega sistema, ki daje možnost konkurence različnih družbenih programov, ekonomskih, socialnih, političnih, kulturnih in drugih, s katerimi nastopajo posamezne stranke, in kar hkrati ponuja možnost izbire med njimi po načelu večinske odločitve z neposrednimi volitvami.

Zgodovinske zmote, ki je po mojem mnenju eden pglavitnih vzrokov dosedanjega neuspeha, pa tudi same krize zgodnjih socializmov, ne smemo ponoviti. Ni namreč nobenega razloga, da ne bi mogli svobodnega formiranja različnih razvojnih družbenih programov, konkurence med njimi in svobodne izbire na neposrednih volitvah vključiti v sistem t. i. nestranskarsko delujoče vladavine skupščinskega sistema. V možnosti demokratične izbire različnih družbenih programov brez diktata ene same stranke in brez nepotrebne strankarskega boja za oblast (v katerem se nekoristno izčrpava velik del ustvarjalne politične energije) vidim pglavitno prednost nestranskarskega skupščinskega sistema – tako pred enostranskarskimi kot tudi pred večstranskarskimi političnimi sistemi.

Bistvo reforme političnega sistema v smislu nestranskarske skupščinske vladavine bi moralo biti po mojem v tem, da bodo imeli vsi državljani – tako posamezniki kot skupine – ustavno zagotovljeno pravico do iniciative in agitacije za različne družbene programe, vključno s pravico do svobodnega političnega združevanja na podlagi takšnih programov. To bi jim omogočilo ustrezno politično težo in vpliv v pristojnih skupščinskih organih in v sami skupščini. Hkrati to ne bi pomenilo klasične politične stranke niti frakcije znotraj posameznih strank, temveč dinamične in fleksibilne oblike svobodnega interesnega združevanja državljanov za uresničevanje alternativnih programov in njihovo demokratično konkurenco. Kateremu izmed teh programov bi bilo treba dati prednost, bi odločalo tajno glasovanje v skupščini, kadar pa bi šlo za pomembnejše in dolgoročneje odločitve, bi bilo treba izvesti referendum, ki bi moral postati v sistemu nestranskarske skupščinske vladavine redna in normalna oblike neposrednega demokratičnega odločanja občanov.

Prednost tako delujočega nestranskarskega pred večstranskarskim političnim sistemom vidim tudi v tem, da se volilci lahko neposredno odločajo o vsakem predloženem programu posebej, ne pa – kot v večstranskarskem sistemu – o celotnem programskem »paketu« političnih strank, o katerem odločajo skoraj izključno njihova vodstva, medtem ko ima volivec na izbiro le to, da sprejme ali pa odkloni ves programski paket v celoti, čeprav bi morda želel določene programske točke podpreti, druge pa zavrniti. Zato menim, da razvit demokratični sistem nestranskarske skupščinske vladavine, od katerega pa smo danes seveda še daleč, zagotavlja vsaj enake, dejansko pa še mnogo širše možnosti za neposredno demokratično odločanje občanov o skupnih in javnih zadevah, v primerjavi s tistimi, ki jih ponuja dejanska praksa v sodobnih, tudi visoko razvitih večstranskarskih političnih sistemih. Glede tega bi spomnil samo na usodo majhnih strank, ki v senci velikih, kakršni sta na primer v Angliji konservativna ali laburistična, ali v ZDA republikanska ali demokratska, ki razpolagajo z velikanskim kapitalom, družbeno močjo in volilno mašinerijo, zelo težko uveljavijo svoje programe in pobude.

Menim, da je prav nestranskarski sistem skupščinske vladavine, ki pa ga je treba, kot rečeno, šele demokratično razviti in uveljaviti – nadvse pomembna

zgodovinska pridobitev našega dosedanjega družbenega razvoja – in to ne glede na krizo, v kateri smo. Nepremišljeno in zgodovinsko neupravičeno bi bilo vreči vse to v staro šaro in se vrniti k starim političnim modelom – bodisi enostrankarskim, bodisi večstrankarskim.

Vzroki, zaradi katerih smo v današnji krizi, so znani. Zato je tudi izhod iz nje, v to sem globoko prepričan, iskati prav v doslednem, radikalnem in demokratičnem razvitju sistema samoupravne socialistične demokracije, katerega bistveni del je tudi razvoj nestranskega skupščinskega sistema.

V zvezi s tem se zastavlja tudi povsem konkretno – in zdi se mi pomembno vprašanje, namreč, kako gledati na nastajanje novih neodvisnih političnih subjektov, kot so npr. nova usmeritev zveze socialistične mladine, alternativna gibanja, kmečka zveza, zveza kmečke mladine, zveze razumnikov, socialdemokratska zveza, odbor za zaščito človekovih pravic itd.? Ali je treba videti v njih začetno fazo nastajanja večstrankarskega političnega sistema, ki naj bi ga na temelju vsenarodnega referenduma uvedla in potrdila nova ustava, ali pa je treba videti v njih nastajanje novih oblik svobodnega demokratičnega združevanja občanov, v skladu z doseženo stopnjo demokratizacije v naši družbi in na temelju novih idej in programov, ki pomenijo alternativo tako konkretni politiki zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij kot tudi tekoči ekonomski, socialni, kulturni, tehnološki, znanstveno-raziskovalni, ekološki in drugim politikam državnih institucij, skupščin, njihovih organov in izvršilnih teles.

Sodim, da vsebujejo elemente obojega: tako teženj po obnavljanju večstrankarskega političnega sistema (ki se danes že javno deklarira in brani), kot tudi teženj po nastajanju novih demokratičnih oblik političnega združevanja na osnovi alternativnih idej in programov. Značilno – in novo – pri tem je zlasti to, da sodelujejo v njih tako nekomunisti kot komunisti, kar pa je nezdržljivo tako s klasičnim pojmovanjem partije (ta bi morala, mimogrede povedano, take svoje člane izključiti iz svojih vrst), kot tudi s klasičnim pojmovanjem političnih strank v večstrankarskem političnem sistemu (ki prav tako zahtevajo od svojih članov poslušnost in disciplino v izvajanju sklepov strankinih central). Sodim, da pomeni nastajanje novih političnih subjektov v naši družbi velik izziv zvezi komunistov, še posebej pa socialistični zvezi delovnega ljudstva.

Pri vsem tem pa je in ostaja SZDL nepogrešljiv institucionalni politični okvir in najširši demokratični politični prostor za konkurenco in verifikacijo, za oblikovanje in promocijo idej, zamisli, pobud in programov, ki jih bodisi posamezniki, bodisi politično ali interesno organizirane skupine občanov ali družbenopolitične organizacije predlagajo v pretres in obravnavo.

Socialistična zveza je izraz najširšega zgodovinsko nastalega nacionalnega in splošno družbenega konsenza o socializmu in samoupravljanju kot ustavni podlagi celotne naše družbene ureditve in vsega nadaljnjega družbenega razvoja. V tem smislu ima socialistična zveza značaj ustavnega loka sodobne zahodno-evropske parlamentarne demokracije, ki prav tako sloni na splošno družbenem konsenzu, ki ga spoštujejo vse legalne politične stranke t. i. ustavnega loka, ki priznavajo obstoječo ustavno ureditev kot podlago in okvir za svoje politično delovanje. Razlika je v vsebini družbenega konsenza (ki je v sodobnih zahodno-evropskih parlamentarnih demokracijah seveda drugačna od našega, ki ima za osnovo socializem in samoupravljanje), ne pa v sami ideji ustavnega loka kot temelja vsake pravne države in demokratične civilne družbe – ne glede na lastninske in družbenoekonomske odnose. Prav v naši družbi že obstoječa vloga socialistične zveze kot najširšega ustavno opredeljenega prostora za demokratično soočanje, konkurenco

in promocijo družbenih programov, kot specifična samoupravno socialistična forma »ustavnega loka« spodbija trditev, da je večstrankarski politični sistem, kakršnega pozna sodobna meščanska parlamentarna demokracija, edina možna oblika demokracije sploh in da je kakršnakoli nestransarska samoupravno socialistična demokracija – ne glede na svoje modalitete – zgolj ideološka fasada političnega monopola ene same vladajoče komunistične stranke, v našem primeru zveze komunistov. Menim, da intenzivna prizadevanja celotne naše družbe, še posebej pa same zveze komunistov za radikalno demokratično reformo celotnega gospodarskega in političnega življenja, nikakor ne opravičujejo takšnega sklepa. Nazadnje to dokazuje vznikanje in vse bolj neovirano uveljavljanje najrazličnejših političnih iniciativ, s katerimi nastopajo tako posamezniki kot organizirane skupine, celo takšne, ki se izrecno in javno postavljajo zunaj ustavnega loka samoupravne socialistične demokracije, kar pa je ne samo v nasprotju s sedaj še zmerom veljavno ustavo in družbenim konsenzom o samoupravljanju in socializmu, temveč tudi in celo v nasprotju s politično prakso sodobne parlamentarne demokracije, ki strogo spoštuje načelo ustavnosti kot podlago in okvir za politično delovanje vseh strank ustavnega loka.

OSEBNA SVOBODA, SVETOVNI NAZOR IN ZVEZA KOMUNISTOV

Svetovnonazorski filozofski pluralizem si je v naši družbi na mnogih področjih že pridobil domovinsko pravico. Tako na primer v znanosti, kulturi, umetnosti, filozofiji in publicistiki, v tisku, pa tudi v družbenopolitičnih organizacijah – v mladinski in socialistični zvezi pomeni že domala način življenja, kar pa še vedno ne velja tudi za zvezo komunistov. To stoji v nasprotju s političnim pluralizmom, ki si pri nas šele utira pot in je, gledano s stališča zveze komunistov, danes ena zelo velikih ovir za vstop prihajajočih mladih generacij v zvezo komunistov. Današnjemu mlademu človeku se zdi nesprejemljivo, če mora svojo opredelitev za socializem povezovati s podrejanjem takšni ali drugačni svetovnonazorski doktrini. To doživlja preprosto kot omejevanje svoje osebne svobode. Posledica tega je, da se mladi člani zveze komunistov, ko vstopijo vanjo, čutijo manj svobodne v razmišljanju, kot njihovi vrstniki, ki so ostali izven nje. To je prav nasprotno od položaja revolucionarnih generacij, ki so se pred desetletji z vstopom v komunistično partijo in z opredelitvijo za ateizem in marksizem, osvobodile svetovnonazorskega pritiska religije, cerkve in meščanske ideologije sploh. Ta si je namreč v tem času z nenehnim pritiskom ideoloških aparatov tako rekoč od rojstva do smrti prisvajala, prikrojevala in omejevala posamezniku njegovo svetovnonazorsko in intelektualno svobodo. Današnja zveza komunistov bi morala upoštevati to zgodovinsko izkušnjo in spremembo in ne bi smela v odnosu do svojih članov uporabljati intelektualne prisile, ki je bila značilna prav za tiste politične stranke in ideologije, proti katerim se je v imenu obrambe človekove svobode upravičeno borila. Samo če bo današnja zveza komunistov ponudila prihajajočim generacijam večjo svetovnonazorsko in intelektualno svobodo, večjo svobodo razmišljanja, neobremenjenega s karkšnimikoli vnaprejšnjimi dogmami, torej če bo lahko ponudila več, kot lahko ponudijo različne religije, cerkve in druge politične ideologije, bo znova postala sprejemljiva in privlačna za sodobne generacije in za sodobno zavest. To pa seveda ne pomeni, da se zveza komunistov odpoveduje marksizmu, mora pa pomeniti, da je potrebno marksizem podvreči konkurenci idej tudi znotraj same zveze komunistov, se pravi med marksisti samimi.

Izvirna Marxova misel sploh ni primerna filozofija za dogmatsko ideološko apologetiko, ki nasilno amputira revolucionarni kritični duh. Ta ostaja živ in ustvarjalen le v svobodnem kritičnem soočanju z drugimi miselnimi tokovi in vsakokratno družbeno prakso. Če je danes marksizem v znatnem delu sodobne zavesti izgubil svojo nekdanjo revolucionarno privlačnost in kritično provokativnost, tiči velik del vzroka prav v tem.

KRIZA IN ZVEZA KOMUNISTOV: TRI ALTERNATIVE

Ko danes razmišljamo o nujni reformi zveze komunistov kot enem od temeljnih pogojev za reformo gospodarskega in političnega sistema, ne moremo mimo vprašanja, ki ga radikalni kritiki naše družbe vse pogosteje zastavljajo: čemu sploh še zveza komunistov, ali ni zveza komunistov taka, kakršna je danes in kakršna bo po njihovem mnenju kljub takšnim in drugačnim kozmetičnim popravkom še dalje ostala, ravno največja ovira za izhod iz krize in prehod v moderno, demokratično, inovacijsko družbo 21. stoletja?

Takšna razmišljanja in takšne teze pri nas nedvomno obstajajo, izhajajo pa iz predpostavke, da tako socializem kot tudi samoupravljanje nista vzdržala preizkušnje zgodovinske prakse, kar naj bi potrjevala tako gospodarska in politična kriza naše družbe, kot tudi kriza socializma kot svetovnega procesa v celoti. Zato se tudi rešitev iz krize ne bi smela iskati v nikakršnem popravljanju, v nikakršni reformi obstoječega gospodarskega in političnega sistema in same zveze komunistov, marveč edinole v radikalni opustitvi same zasnove socializma – tudi tistega »po meri človeka« (ki naj bi bil – kolikor ni le naivna iluzija – zgolj nova ideološka manipulacija).

Ta *prva alternativa*, po kateri je že sam koncept socializma poglavitni vzrok krize, lahko kot opcija dobi podporo le pri najbolj konservativnih desno usmerjenih političnih strankah in gibanjih v svetu. Ne more pa je dobiti, razen mogoče za posamezne izdvojene teze, niti pri socialistih niti pri naprednem delu socialne demokracije, še manj pa v vrstah radikalne intelektualne levice, da ne govorimo o tistih množicah, tako v Jugoslaviji, kakor drugod po svetu, ki so kljub današnji krizi socializma kot svetovnega procesa še zmerom privržene zgodovinski ideji socializma in samoupravljanja v socializmu. Najmanj pa je ta alternativa sprejemljiva za jugoslovansko družbo, saj bi njeno uresničenje pomenilo vrnitev na raven predvojne Jugoslavije, z vsemi protislovji, ki jih je ta nosila v sebi, brez kakršnegakoli stvarnega jamstva, da bi obnova predvojne jugoslovanske družbene in politične ureditve mogla dati v današnjih razmerah boljše rezultate od tistih, ki so tudi pripeljali do zloma stare Jugoslavije.

Kolikor zagovorniki te opcije sploh računajo z ohranitvijo Jugoslavije kot skupne države jugoslovanskih narodov, pri tem pozabljajo, da doslej še nobena dosedanja meščanska politična stranka – bodisi srbska, hrvatska, slovenska, makedonska ali črnogorska itd. – ni (ne bi) imela zadostne združevalne moči, da bi lahko zagotovila obstoj in nadaljnji progresivni razvoj Jugoslavije kot skupne države jugoslovanskih narodov in narodnosti. Če pa že je, potem to nikoli ni bilo drugače kakor na centralistično-unitaristični osnovi, kar pa je danes, tako kot je bilo tudi v preteklosti, za večino jugoslovanskih narodov nesprejemljivo, še posebej, ker so si v času NOB in v povojnem obdobju priborili lastno državnost.

Druga alternativa, tej nasprotna, gradi sicer na izhodišču zgodovinskega izku-

stva in zgodovinske vloge Komunistične partije Jugoslavije, vendar pa s svojo zaverovanostjo v preteklost ni sposobna ponuditi takšnega razvojnega programa in s tem takšnega izhoda iz krize, ki bi bil na ravni sodobnih ekonomskih, političnih, znanstvenih rešitev in s tem tudi sodobnih demokratičnih procesov v sodobnem svetu. Namesto tega ponuja dokaj ceneni demagoški paternalistični populizem, ki protislovja lahko samo za kratek čas odloži, ne more pa jih razrešiti. Pledira za obnovo nekdanjega modela partije in na njenem monopolnem položaju zgrajenega političnega sistema, centralističnega in unitarističnega, ki zmanjšuje ali celo odpravlja dosedanje kompetence republik in avtonomnih pokrajin itd.

Uresničevanje te usmeritve bi nas vrglo daleč nazaj, tudi v odnosu do drugih socialističnih držav in sistemov (Gorbačov in Sovjetska zveza si z vsemi močni prizadevata zapustiti ta socialistična pota), obsodila bi nas na vse hujšo stagnacijo, na nekakšno slabo varianto romunizacije jugoslovanske družbe. Najmanj pa bi tako »prenovljena« zveza komunistov lahko postala nova združevalna sila jugoslovanske družbe. Najmanj naj bi tako »prenovljena« zveza komunistov lahko postala nova združevalna sila jugoslovanske družbe zunaj obstoječih nacionalnih, socialnih in drugih razvojnih dilem in nasprotij.

Nobena od obeh omenjenih usmeritev se ne pojavlja v docela čisti, politično do kraja artikulirani obliki, tako da se tendence, ki nosijo njune cilje, pojavljajo v različnih preoblikah in se, kar je simptomatično, skušajo uveljaviti predvsem z argumentom moči. Zgodovinska izkušnja in obstoječe stanje kažeta, da nobena od obeh tendenc ne more biti tista združevalna in mobilizacijska moč, ki bi lahko povezala vse jugoslovanske narode in narodnosti in združila vse socialne plasti in ustvarjalne sile naše družbe.

To se je jasno pokazalo tudi na nedavni 17. seji CK ZKJ, ki se je od njiju odločno distancirala. Nasproti njima se je opredelila za takšen izhod iz krize, ki dolgoročno gradi na radikalni reformi našega gospodarskega in političnega sistema, vključno z reformo same zveze komunistov, za usmeritev, ki bi jo označil kot *tretjo alternativo* ali tudi novo programsko koncepcijo.

ZVEZA KOMUNISTOV IN NOVA PROGRAMSKA KONCEPCIJA

Objektivne razlike med posameznimi deli Jugoslavije so danes tolikšne, da niso več mogoči enotni, za vse enako veljavni in učinkoviti obrazci delovanja.

Oblik in metod političnega delovanja ni mogoče mehanično prenašati iz enega okolja v drugo: kar je v enem še ali že uspešno, učinkovito ali napredno, v nekem drugem to še ni ali ni več. Kar je, na primer, možno, koristno in progresivno v Sloveniji, ne moremo avtomatično prenašati, na primer, na Kosovo, in še manj seveda obratno. To pa seveda ne pomeni, da ni mogoča in potrebna enotna, dolgoročna politična strategija zveze komunistov – takšna je brez dvoma prišla do izraza na 17. seji CK ZKJ – ki pa mora biti hkrati sposobna upoštevati in absorbirati tudi vso različnost gospodarskih, političnih, zgodovinskih, kulturnih, tehnoloških in vseh drugih pogojev, kar pa zagotovo terja mnogo večjo individualno iniciativo, ustvarjalnost in seveda tudi odgovornost slehernega posameznega komunistu in vsake posamezne organizacije zveze komunistov. Prav nerazumevanje in neupoštevanje različnosti teh pogojev nas često zapleta v nepotrebne jalove in škodljive prepire in konflikte, namesto da bi prav iz različnosti teh pogojev in v različnosti iz nje izhajajočih konkretnih političnih praks videli izziv tako za pretok pozitivnih in negativnih izkušenj, kot tudi za zdravo konkurenco med

njimi. To pa seveda velja tudi za zvezo komunistov na prehodu v prihodnje stoletje.

Današnja zveza komunistov je tako po svojem organizacijskem ustroju, po metodah svojega delovanja, po svoji vlogi v gospodarskem in političnem sistemu in ideologiji, še zmeraj zelo blizu modelu partije leninističnega tipa iz prvega obdobja po osvoboditvi. Z utrditvijo socialističnih družbenih odnosov, posebej pa še z uvedbo samoupravljanja, je ta model začel izgubljati svojo zgodovinsko upravičenost, kar je tudi privedlo do preobrazbe komunistične partije v zvezo komunistov. Ta naj bi se ločila od države, se odpovedala svojemu ideološkemu monopolu ter začela delovati kot avantgardna subjektivna sila znotraj samoupravnega političnega sistema. Vendar pa se zveza komunistov tudi po uvedbi samoupravljanja ni docela odrekla svojemu monopolnemu položaju in vlogi državne partije in se je zato le počasi osvobajala stare miselnosti, starih oblik in metod delovanja, podedovanih iz obdobja svojega ilegalnega obstoja, revolucije in iz prvega povojnega obdobja. Še več: mnoge oblike in metode njenega delovanja, ki so imele v preteklosti resnično revolucionarno, razredno, narodnoosvobodilno vsebino, so se začele spreminjati v okostenele ceremonialne forme, ki so postajale same sebi namen, ali pa so služile ohranjanju prav tiste monopolne pozicije posameznih partijskih in državnih struktur, ki naj bi jim preobrazba komunistične partije v zvezo komunistov spodnesla tla pod nogami. Posledica tega pa je bila, da je zveza komunistov usmerjala delovanje političnega in še posebej skupščinskega sistema predvsem prek vodilnih struktur. Tako ni delovala v zadostni meri znotraj sistema samega, »od spodaj navzgor«, kot idejna sila, ki v demokratičnem dialogu in v vzajemnem sodelovanju z nekomunisti v skupščinskih organih in političnih organizacijah išče najboljše možne poti in rešitve družbenih problemov in protislovij. Odkrito je treba povedati, da pretežni del komunistov, pa tudi vodstev ni bil pripravljen, ne usposobljen – pa tudi usposabljeni se ni hotel – za takšno vlogo in za takšen način delovanja. Raje kot to, se je še naprej oklepal odločanja v ožjih formalnih in neformalnih partijskih okoljih in lobijih. Tako je zveza komunistov sicer še ohranjala monopolno pozicijo in moč v forumih – ta se je s poglobljanjem krize začela tudi vse bolj krhati – hkrati pa je začela vse bolj izgubljati vpliv in moč v javnosti, v strokovnih in znanstvenih društvih, v tisku, v kulturi, skratka povsod tam, kjer sta vpliv in moč odvisna od prepričljivosti in moči novih idej, osebnega ugleda, argumentov in nenazadnje tudi individualne odgovornosti za svoja stališča. Dokler je bila gospodarska, socialna in politična kriza še daleč, je zveza komunistov še lahko ohranjala ta svoj status quo; ko pa je začela kriza vse močnejše kazati svoje zobe, zveza komunistov ni bila sposobna vedno ponuditi prepričljivega in predvsem uspešnega programa, ki bi povrnil vero v samoupravno socialistično perspektivo. Ker ni zmogla novih idej, ali pa jih je zmogla premalo, so se v nastalem praznem prostoru začele uveljavljati ideje in programi, posamezniki, skupine in gibanja ter zahteve, da se neodvisno od zveze komunistov najdejo odgovori in programi za rešitev iz krize, drugačni, kot jih je dotlej ponujala ZK. Znašla se je nepripravljena pred tem izzivom, ki je vseboval vrsto zanimivih, produktivnih in inovativnih idej in predlogov.

Seveda pa je bilo in je v vsem tem vrenju tudi veliko iluzij, prehitevanja stvarnih možnosti, nacionalističnih emocij, nezrelega politikantskega manipuliranja, tudi vsakovrstnih leadrskih ambicij, vendar brez prepričljivega pozitivnega programa. Očitno v strahu pred novim, neznanim, nepreizkušenim in nepričakovanim zveza komunistov ni znala ali ni zmogla ujeti tega pozitivnega vetra v svoja jadra in podpreti tisto, kar je bilo in je v vsem tem vrenju resnično inovativnega,

tvornega in programatskega. In kar je druga stran tega istega procesa: prav tako se često mnogi komunisti, tudi odgovorni med njimi, niso bili sposobni – v strahu pred očitki dogmatizma, stalinizma, konservativizma in kar je še podobnih strašil – upreti javno, s prepričljivo besedo, v argumentirani javni razpravi in v javnem nastopu tistemu, kar je v vsem tem očitno nesocialističnega, nesamoupravnega, nacionalističnega, nedemokratskega in politikantskega. Oboje je izraz tiste krize današnje zveze komunistov, o kateri govorimo, ki pa ima svoj izvor prav v dejstvu, da se je vse predolgo opirala na berglo države in svojega monopolnega položaja v družbi. S tem si je sama znatno otežkočila samostojno hojo v sistemu samoupravne socialistične demokracije, za katero se je opredelila in tudi sama dala zanjo pobudo.

Tudi zato krize zveze komunistov ni mogoče reševati zgolj z izboljševanjem ali prenavljanjem njenih dosedanjih metod – kar je gotovo tudi potrebno – temveč edinole z novo programatsko koncepcijo socializma, ki ne bo več gradil na modelu dosedanjih zgodnjih socializmov nerazvitega sveta, temveč na vseh bistvenih sodobnih civilizatoričnih pridobitvah – ekonomskih, znanstveno-tehnoloških, političnih in kulturnih – razvitega sveta, oplemenitenih s tisto emancipatorično idejo socializma in humanizma, ki je bila vselej v glavah najnaprednejših mislecev sveta pred Marxom, z njim in po njem, in ki so jo nosile v sebi tudi vse velike dosedanje revolucije in narodnoosvobodilna gibanja.

DRUGAČNA ZVEZA KOMUNISTOV – ALI ZA KAKŠEN SOCIALIZEM?

Ko je Marx sredi prejšnjega stoletja razmišljal o socializmu in kapitalizmu kot družbi prihodnosti, je menil, da ne bi imelo nobenega smisla govoriti o tem, če ne bi v krilu takratne družbe že obstajali elementi, zametki novega, stvarne potencialne možnosti za prehod v novo, višjo stopnjo družbenega razvoja, ki jo je Marx opredelil kot prehod iz »kraljestva nujnosti« v »kraljestvo svobode«. Pri tem Marx izrecno poudarja, da se to »kraljestvo svobode«, h kateremu spontano teži velikanska večina človeštva, lahko razcvete le na »kraljestvu nujnosti« kot na svoji podlagi. To pa je vse tisto, kar mora človeštvo uresničiti že v »kraljestvu nujnosti«, če noče, da bi »kraljestvo svobode« ostalo gola utvara. Marx našteva naslednje elemente te »podlage«: takšen razvoj produkcijskih sil družbe (med katerimi so na prvem mestu ljudje, njihova ustvarjalnost in znanje), da bodo lahko zadovoljevali svoje vse večje materialne, kulturne in vse druge potrebe (s čimer pa se po Marxovih besedah »kraljestvo nujnosti« samo širi, ne pa tudi ukinja); razumna ureditev »prometa menjave z naravo« (v nasprotju z brezumnostjo uničevanja narave kot ekološkega temelja življenja); razumna potrošnja energije (v nasprotju z brezumnostjo izčrpavanja energetskih virov in razsipavanja človeške ustvarjalne energije za produkcijo blaga, ki nima nikakršne zveze z resničnimi potrebami človeške narave, in še posebej orožja, ki lahko uniči vse življenje); takšne razmere, ki najbolj ustrezajo dostojanstvu človeške narave (kar pomeni odpravo revščine, zatiranja, izkoriščanja, pravno in socialno varnost, politične svoboščine itd.). Vendar pa vse to še vsej zmeraj ostaja in je le – poudarja Marx – »kraljestvo nujnosti«. »Kraljestvo svobode« se dejansko začenja šele tam, kjer preneha delo, ki je določeno z nujnostjo in vnanjo smotrnostjo, in je torej onstran same materialne produkcije, se pravi, ko delo preneha biti sredstvo za zadovoljevanje drugih človekovih potreb in postane kot »igra vseh človekovih ustvarjalnih sil«, najgloblja človekova potreba. V takšnem delu kot ustvarjalnosti, vidi Marx bistveno karakteristi-

ko »kraljestva svobode«. Takšno delo postaja tudi vse bolj temeljna ekonomska nujnost in hkrati temeljni pogoj nadaljnjega progresivnega razvoja človeške družbe. Sodobna znanstveno-tehnološka revolucija je silovito povečala tehnološke možnosti za prehod k takšni vsebini in značaju dela.

Ali to novo obdobje v zgodovini človeške zgodovine imenujemo postindustrijsko informacijsko družbo ali socializem, komunizem ali še kako drugače, je konec koncev drugotnega pomena. Marx sam ga je ne brez razloga imenoval »kraljestvo svobode«. Vendar pa so največja ovira za prehod v to obdobje prav številni nerešeni problemi in protislovja »kraljestva nujnosti«, ki jih mora človeštvo najpoprej rešiti in katerih rešitev je ravno tista »podlaga«, na kateri se lahko šele razcvete »kraljestvo svobode«. Mislim, da je to Marxovo opozorilo bistvenega pomena tudi za vsako realistično razmišljanje o viziji, značaju in dometu socializma prihodnjega stoletja. To Marxovo opozorilo nas varuje tudi pred skušnjavo, da bi idejo socializma prihodnosti znova spreminjali v ideološko utopični konstrukt, ki danes nikogar več ne more prepričati. Prav tako pa, po drugi strani, varuje pred tistim kratkovidnim pragmatizmom, ki zamahuje z roko nad vsako socialistično vizijo prihodnosti in socializmom sploh in ima »kraljestvo nujnosti« za edini in dokončni človeški svet, svobodo, ki je v njem možna, pa za edino mogočo človeško svobodo.

V skladu s tem menim, da bi moralo razmišljanje o viziji socializma prihodnosti odgovoriti predvsem na tri komplekse vprašanj:

– Kateri koncepti, predstave, teoretične postavke in prognoze so tiste, ki niso prestale zgodovinske preizkušnje v dosedanjem razvoju tako socializma kot svetovnega procesa, kakor tudi v razvoju socializma v Jugoslaviji? Pri tem se ne bi smeli ustaviti pred nobeno še tako v preteklosti sveto in nedotakljivo dogmo.

Hkrati pa mora ta kritična analiza ohraniti in obraniti vse tisto, kar se je v dosedanjem razvoju socializma zgodovinsko potrdilo – kljub mnogim njegovim otroškim boleznim – kar je treba ohranjati in razvijati dalje. Priča smo namreč tudi mnogim koncepcijam in težnjam, ki v celoti zanikajo zgodovinsko upravičenost socializma nasploh, ki vidijo v njem zgolj negativno, nedemokratično, totalitarno, ekonomsko, znanstveno-tehnološko in kulturno preseženo družbeno prakso, ki nima v prihodnjem stoletju nobene možnosti za uspeh in se mora zato umakniti drugačnim koncepcijam in strategijam.

– S pomočjo take analize je potrebno odgovoriti na vprašanje, kako spremeniti (in spreminjati) obstoječi ekonomski in politični sistem, vključno z vlogo zveze komunistov v njem, kako torej ustvariti ekonomske, politične, znanstveno-tehnološke, kulturne in socialne pogoje za prehod v moderno inovacijsko, gospodarsko, politično, tehnološko in kulturno razvito samoupravno socialistično demokracijo. Te cilje moramo oblikovati v Marxovem duhu, realistično in hkrati vizionarsko, tako, da bodo lahko pomenili tudi nov izziv in hkrati izhodišča za prevrednotenje mnogih dosedanjih ekonomskih, političnih, ekoloških in kulturnih vprašanj in pogledov. Vse te je nujno vključiti v rekonstrukcijo same ideje in vizije socializma.

Te vizije socializma prihodnosti – tudi bližnje – ne smemo graditi in pojmovati kot kakšno dokončno idealno rešitev zgodovinske uganke človeštva, kot nekakšen najboljši možni svet – kar je bila vizija vseh družbenih in političnih utopij.

Za takšno odprto in nedogmatično, hkrati pa realistično in vizionarsko koncepcijo socializma prihodnjega stoletja mora biti zveza komunistov še posebej zainteresirana.

Komunisti (ni)so posebna stranka

Menim, da današnja zveza komunistov, tako po svojih organizacijskih principih, kot po svojem organizacijskem ustroju, po načinu in metodah svojega delovanja, ne ustreza konceptu samoupravne socialistične demokracije kot nestrankskega sistema skupščinske vladavine. Zveza komunistov je po svojem organizacijskem ustroju in po principih svojega delovanja še vedno klasična vladajoča politična stranka, ki se sicer želi odtrgati od države in se trenutno tudi ločuje od nje – vendar samo bolj v vrhu – hkrati pa še vedno ohranja tisto arbitrarno vlogo v družbi, kakršno imajo vse vladajoče politične stranke. To pomeni, da imajo dejansko pri nas enostrankarski politični sistem skupščinske vladavine, kar je po svoje seveda protislovno. Da bi bila zveza komunistov v sistemu nestrankske zamišljene skupščinske vladavine dejansko le temeljna integrativna in mobilizatorična sila sistema, ne bi smela biti hkrati organizirana kot klasična politična stranka, v kateri so njeni člani zavezani vsakokratnim sklepom, odločitvam strankinega vodstva, temveč bi morali biti zavezani predvsem dolgoročnemu programu in strateškim ciljem svoje organizacije. S tem bi zveza komunistov tudi dejansko bila – zveza komunistov in ne partija komunistov. Spomnimo se samo znamenitih besed »Komunističnega manifesta« o tem, da »komunisti niso nobena posebna stranka nasproti drugim delavskim strankam, nimajo nobenih posebnih interesov, ločenih od interesov vsega proletariata . . .«, da »vedno zastopajo interes celotnega gibanja . . .«, in da je »njihova teoretska prednost . . . v tem, da imajo globlji vpogled v pogoje, tok in splošne rezultate proletarskega gibanja«. Ko je Kardelj razmišljal o smereh razvoja socialistične samoupravne demokracije, je imel pred očmi prav takšno vlogo zveze komunistov v njej. Očitno ni imel časa, da bi odgovoril na vprašanje, kako reorganizirati in reformirati samo zvezo komunistov, da bi v Marxovem smislu delovala znotraj *političnega sistema in da se ne bi kot posebna stranka postavljala nasproti temu sistemu ali nad ta sistem.*

Neustreznost organizacijske strukture in statutarnih načel

Danes postaja vse bolj očitno, da izhaja del organizacijskih načel današnje zveze komunistov še vedno iz časov njenega ilegalnega delovanja, da ohranjajo organizacijsko shemo leninističnih partij predvojnega obdobja, kakršna je bila tudi sama komunistična partija Jugoslavije, predhodnica današnje zveze komunistov. Drugi del pa izhaja še iz obdobja po osvojitvi oblasti, ko je komunistična partija in poznejša zveza komunistov postala vladajoča politična stranka. Iz ilegalnega obdobja prevzete organizacijske norme in sheme so danes povsem anahronistične. One iz obdobja po osvojitvi oblasti pa so v nasprotju s tisto vlogo zveze komunistov, kakršno naj bi ta imela po izvorni Marxovi misli v političnem sistemu samoupravne socialistične demokracije.

Tako so na primer določbe o sprejemu v zvezo komunistov, o izstopu oziroma izključitvi in o samem trajanju članstva v zvezi komunistov prevzete iz obdobja ilegalnega obstoja in delovanja komunističnih partij; nastale so v teh zgodovinskih okoliščinah in so njim tudi ustrezale, saj bi drugače komunistična partija v takih okoliščinah sploh ne mogla delovati. Večina teh določb pa je v pogojih legalnega

delovanja komunističnih partij, posebej še, ko so postale vladajoče politične stranke, izgubila svoj nekdanji revolucionarni smisel in vsebino, postale prej podlaga za birokratizacijo partije, za pretvarjanje partije v »posebno stranko«, osamosvojeno od proletarskih množic, od svoje razredne baze, kakor pa v takšno vlogo komunistov, kakršno si je zamislil Marx v »Komunističnem manifestu«, in kakršna bi hkrati ustrezala tudi sistemu razvite socialistične demokracije.

Takšna je na primer določba, da odločajo o sprejemu novega člana v komunistično partijo oziroma v zvezo komunistov in prav tako o njegovi izključitvi izključno samo že obstoječi člani osnovne organizacije in višji partijski organi, ne pa tudi in predvsem razredna baza komunistov, se pravi delavci in vsi tisti delovni ljudje določenega okolja, ki so privrženi ideji socializma, ki pa so kot nekomunisti, ali točneje, nečlani zveze komunistov izključeni od kakršnegakoli vpliva in odločanja o tem, kdo zasluži, da postane član komunistične partije oziroma zveze komunistov, kdo ima in kdo nima takšnega zaupanja svoje razredne baze. V pogojih ilegalnega delovanja komunističnih partij je bilo to seveda nemogoče, v pogojih legalnega obstoja in delovanja pa je imel prevzem tega organizacijskega principa številne negativne posledice, od katerih je bila najhujša ta, da se je partija tako postopno zaprla vase, se začela oddaljevati od svoje razredne baze in se spreminjati v tisto, kar naj bi prav po Marxovih besedah komunisti ne bili, v posebno stranko, ločeno od delavskega razreda kot svoje razredne baze. Dokler so v osnovnih organizacijah še prevladovali preizkušeni stari in ugledni revolucionarji, zvesti svoji revolucionarni kritiki in ideologiji, in so komunisti v svojih delovnih okoljih še uživali ugled in zaupanje svoje razredne baze, je omenjeni klasični organizacijski vzorec še deloval. Ko pa se je ta morala začela krhati, ko je začel komuniste razjedati karierizem, oportunitizem, stolčkarstvo in so se osnovne organizacije ali vsaj pretežni del njihovih članov »zlizali« s poslovodnimi, upravnimi, državnimi in partijskimi organi, so tudi komunisti v razredni bazi izgubljali svoj nekdanji ugled in zaupanje. Nadomeščati so ga začeli (v svoji bazi) s komandiranjem in vsiljevanjem svojih sklepov in stališč kot nepreklicnih direktiv. Ko so v pogojih legalnega delovanja osnovne organizacije tudi še naprej izključno same odločale o tem, kdo lahko postane član njihove organizacije, je postalo popolnoma jasno, da bodo skrbno pazile, da novi, še posebno mladi člani, ki bodisi ne bi bili pripravljene upogniti hrbta njihovi samovolji, ali ki bi zaradi svojega znanja, sposobnost in iniciativnosti lahko ogrozili njihove položaje ali vnašali ustvarjalni nemir v zaplan-karstvo in zbirokratizirano okolje, niso ali ne bi dobili prave možnosti za svoje delo.

Večina komunističnih partij, pa tudi zveza komunistov doslej ni našla učinkovitega zdravila proti temu zlu, ker so se krčevito oklepale starih organizacijskih stereotipov, poskušale zdraviti to zlo z individualnimi in množičnimi izključitvami, čistkami, ki pa največkrat niso prinesla zaželenih rezultatov. Niso jih prinesle v največji meri prav zaradi tega, ker so bile uporabljene kot sredstvo različnih manipulacij za utrjevanje prav tistih nedemokratskih, birokratskih odnosov in postopkov, iz katerih je raslo to zlo.

Komunisti in nekomunisti

Tudi praksa, da se posameznik pravzaprav ne more sam kandidirati za člana zveze komunistov, da za to ni zadosti zgolj njegova svobodna odločitev in opredelitev, temveč da mora biti tako rekoč od drugih spoznan za vrednega, da postane

član zveze komunistov, je preostanek samoobrambe partije pred vdorom policije v organizacijo iz obdobja njenega ilegalnega delovanja, za kar pa ni v pogojih legalnega obstoja in delovanja zveze komunistov nikakršnega opravičljivega razloga. To, se mi zdi, je tudi v očitnem nasprotju s svobodo in osebnim dostojanstvom človeka kot posameznika. Seveda ne pomeni, da bi moral biti vsak, kdor izrazi to željo, že tudi avtomatično sprejet v članstvo zveze komunistov, pomeni pa, da mora priti pobuda za to od posameznika kot svobodne avtonomne osebnosti, kot izraz posameznikove osebne opredelitve, ne pa kot izraz presoje in ocene kogarkoli drugega. Opredelitev za vstop v zvezo komunistov mora biti avtonomno, moralno-politično dejanje svobodne osebnosti, ki ve, zakaj in čemu vstopa v zvezo komunistov. Pogojno bi takega posameznika imenoval kandidata zveze komunistov, ki pa naj bi bil sprejet v članstvo zveze komunistov na podlagi tajnega glasovanja ne samo članov osnovne organizacije, temveč celotnega delovnega kolektiva, v katerem ta osnovna organizacija deluje, torej tudi nekomunistov, ki bi želeli dati ali odreči svojo podporo in zaupanje posamezniku, ki kandidira za sprejem v zvezo komunistov.

To bi bil po mojem mnenju izredno pomemben korak k demokratizaciji zveze komunistov, in to na treh ravneh: člani zveze komunistov bi se morali zavedati, da njihov obstoj v zvezi komunistov ni odvisen samo od njih samih, od mnenja njihove osnovne organizacije in od višjih partijskih forumov, organov in struktur, tudi ne od takih ali drugačnih poslovnih, upravnih in partijskih ali državnih lobijev, temveč predvsem od ugleda in zaupanja v njihovi neposredni razredni bazi, preverjena in potrjena s tajnim glasovanjem celotnega kolektiva; obnavljati bi se začelo zaupanje delavskega razreda, delovnih ljudi, delovnih kolektivov v zvezo komunistov kot svojo avantgardo, ker bi bili in ostali v njej samo ljudje, ki bi jim večina s tajnim glasovanjem izrekla svoje zaupanje, ki bi jo zato mnogo bolj avtentično doživljali kot svojo organizacijo, kar pa zdaj mnogokrat ni tako; s tem pa bi tudi zveza komunistov začela izgubljati značaj predstavnika svoje neposredne razredne baze, hkrati pa ločene in nad njo postavljene monopolne partije – in šele tako formirana zveza komunistov bi bila lahko v vseh okoljih sprejeta kot integralni sestavni del političnega sistema prav v smislu znamenite Marxove opredelitve vloge komunistov v »Komunističnem manifestu«.

Drugi organizacijski stereotip, prevzet prav tako iz obdobja ilegalnega delovanja komunističnih partij, je doživljenjsko članstvo v zvezi komunistov. Pravilo, ko enkrat vstopiš v zvezo komunistov oziroma si vanjo sprejet, moraš ostati v njej do konca svojega življenja (kolikor nisi iz nje izključen s sramotnim madežem ali sam izstopiš, kar je prav tako problematično), je bilo v času ilegalnega obstoja partij sicer razumljivo, namreč kot samoobramba organizacije proti vdoru policije v obdobju ilegalnega obstoja, posledje pa prav tako nima nikakršnega smiselnega opravičila. Prav nasprotno, njegov rezultat je nenehno staranje partije, zlasti še, če hkrati zmanjšuje dotok mladih generacij v organizacijo. Menim, da bi se zveza komunistov mnogo hitreje pomlajevala – generacijsko in inovativno, hkrati pa se po humani demokratični poti osvobajala članov, ki bodisi niso ohranili zaupanje svoje baze, ali so se utrudili, ostareli, izgubili motivacijo za svoje nadaljnje članstvo v zvezi ali pa jo žele zapustiti iz takih ali drugačnih osebnih, idejnih ali političnih razlogov – ko bi bila izvolitev v zvezo komunistov povezana na določeno mandatno obdobje, po tem obdobju pa bi moral vsak član, ki želi še nadalje ostati in delovati v zvezi komunistov, obnoviti svojo kandidaturo in biti ponovno izvoljen s tajnim glasovanjem celotnega kolektiva. Seveda pa bi moral imeti vsak član hkrati tudi neodtujljivo pravico, da lahko brez kakršnihkoli posledic kadarkoli

izstopi iz zveze komunistov, tako kot je prostovoljno vstopil vanjo. Menim, da je nedemokratično in za avtonomno svobodno osebnost nesprejemljivo, da bi bilo treba izstop iz zveze komunistov kakorkoli posebej pogojevati ali povezovati s sankcijo.

Zveza komunistov – demokratični centralizem in demokratičnost

Naslednji organizacijski stereotip, prevzet iz ilegalnega obdobja v delovanju komunističnih partij, posebej še Leninove boljševiške partije, je po zgledu vojaške organizacije prevzeta strogo hierarhična struktura partije, načelo podrejenosti nižjih organizacij in organov višjim, do centralnega komiteja in politbiroja kot najvišjih instance, ki usmerja in nadzira delovanje celotne partije, da nepreklicno odloča o strategiji in taktiki partije v obdobju med kongresi, sprejema obvezujoče sklepe in smernice za delovanje vseh podrejenih organov in organizacij, ki jim ostaja samo še naloga, da kolikor mogoče iznajdljivo, požrtvovalno in brezkompromisno uresničujejo stališča, sklepe in direktive najvišjega partijskega vodstva. Posamezni komunist je »vojak revolucije«, ki brezpogojno zaupa svojemu partijskemu vodstvu ter z brezmejno požrtvovalnostjo izpolnjuje naloge, ki so mu bile naložene in zaupane. Simpatično pri tem je to, da je bil tudi besednjak partijskih direktiv in delovanja partije sploh povzet pretežno iz vojaškega in ne civilnega življenja. Ta strogo vojaški način hierarhične podrejenosti je skušal Lenin omiliti z načelom demokratičnega centralizma, po katerem naj bi sklepi in odločitve nastajali po demokratični poti, se pravi od spodaj navzgor, ko pa so bili sprejeti s strani najvišjega partijskega vodstva, postanejo obvezujoči za vse organe in člane partije, vse do zadnjega komunista, kot v vojski povelja vrhovnega štaba.

Ne more biti dvoma, da je takšna vojaška disciplina dajala partiji veliko udarno moč in zagotavljala veliko enotnost v njenem delovanju, kar je bilo zlasti v času ilegalnega delovanja partije, pa v času vojne in revolucije brez dvoma zgodovinsko nujno. To je tudi partiji dajalo veliko prednost pred drugimi političnimi strankami, organizacijami in gibanji, vendar samo toliko časa, dokler so bile tudi strateške in taktične odločitve političnega vodstva zgodovinsko opravičljive, pravilne in nujne. Ker ta tip organizacije ni dopuščal nikakršnega drugačnega mnenja od stališč najvišjega partijskega vodstva ali celo ene same osebe v njem, nedotakljivega in nezmotljivega karizmatičnega voditelja, ker ni dopuščal nobene manjšine, nobene opozicije znotraj partije, ta seveda ni imela na voljo tudi nujno potrebnih kontrolnih mehanizmov, ki bi jo pravočasno opozarjali na zmote in napake ali na deformacije v izvajanju sprejete politike. To pa je seveda na široko odpiralo vrata vsakršnemu subjektivizmu in voluntarizmu političnih vodstev in posameznih vodilnih funkcionarjev, hkrati pa so zaradi tega mnoge hude zablode, zmote in napake (ekonomske, moralne, politične, tehnološke itd.) ostale dolgo časa neopažene ali prikrite, dokler niso pripeljale do usodnih – često nepopravljivih posledic, do neizmerne števila individualnih in množičnih človeških tragedij, kakršne so bile na primer stalinistične čistke in procesi, prisilna kolektivizacija in še cela vrsta drugih deformacij, znanih pod imenom stalinizem.

Ta tip organizacije je sicer omogočal veliko ideološko monolitnost in akcijsko enotnost, kakršni sta bili partiji neogibno potrebni v obdobju ilegalnega delovanja in v času revolucije, pa morda tudi neposredno po osvojitvi oblasti, kar je bila njegova močna stran, hkrati pa je bil – zaradi pomanjkanja mehanizmov demokratične javne kontrole – zelo ranljiv in neodporen za različne oblike voluntarizma,

subjektivizma in birokratizacije znotraj partije – in seveda celotnega, od partije odvisnega političnega sistema. To pa je bila njegova šibka stran, ki ga je prej ali slej morala pripeljati v krizo. Prav vztrajanje pri takšnem organizacijskem modelu in takšnem načinu delovanja je zvezo komunistov v znatni meri onesposobilo, da bi se hitreje in uspešneje prilagajala procesom in potrebam socialističnega samoupravljanja in vse širše demokratizacije političnega sistema in celotnega javnega družbenega življenja.

Danes postaja vse bolj očitno, da ta stara organizacijska struktura in iz nje izhajajoče oblike in načini delovanja zveze komunistov ne samo da ni učinkovita, da obsoja zvezo komunistov na nenehno umikanje in defenzivo, temveč da sploh ni združljiva s sistemom vse bolj razvite samoupravno socialistične demokracije, samoupravno delujočega skupščinskega političnega sistema in vse bolj radikalnimi demokratičnimi zahtevami tako javnosti kot tudi največjega dela samih komunistov. Današnji zapleteni gospodarski, tehnološki, socialni, kulturni in politični procesi sodobnega visoko razvitega sveta, čigar del hoče po najsplošnejšem konsenzu biti tudi naša družba, terjajo tvorno in ustvarjalno sodelovanje in angažiranost vseh subjektov dane družbe in čim večjo ustvarjalno svobodo vsakega posameznika, ki pa mora hkrati temeljiti na znanosti in znanju, ne pa na takem ali drugačnem ideološkem voluntarizmu. Tradicionalni proletarski kolektivizem, v katerem je množica pomenila vse, posameznik pa nič, je ustrezal zgodovinskim okoliščinam, v katerih je bil posamezni delavec brez moči nasproti vladajočemu buržoaznemu kapitalističnemu stroju in v katerem je bilo mogoče le z organizirano združeno akcijo širokih množic izbojevati spremembe v korist delavskega razreda. Danes postaja vse bolj očitno, da je s takšnimi nastopi sicer mogoče izsiliti določene politične in ekonomske spremembe, ki pa ne morejo trajno razrešiti nobenega od zapletenih ekonomskih, tehnoloških, socialnih, kulturnih in drugih vprašanj, ker so za njihovo razreševanje potrebne poglobljene znanstvene analize in na njihovi osnovi izdelani programi, ne pa čustveni izbruhi in ideološke iluzije. Tradicionalni proletarski kolektivizem in populizem lahko pomeni v danih razmerah le manipulacijo z množicami, ki njim samim ne more prinesiti ne boljših življenjskih pogojev ne višje kvalitete življenja, še manj pa več svobode in demokracije.

Populistični kolektivizem ali novi individualizem

Kar je danes zvezi komunistov – po mojem mnenju – predvsem potrebno, ni obnavljanje starega populističnega kolektivizma, v katerem pomeni množica vse, posameznik v njej pa nič, in ki potrebuje vedno iz znova karizmatične voditelje. Nasprotno: potreben ji je novi individualizem, ki pojmuje skupnost kot družbo avtonomnih in odgovornih človeških osebnosti, ki s svojim znanjem, s svojo ustvarjalnostjo, inovativnostjo, s svojim delom, s svojimi osebnimi zgledi in idejami prispevajo k skupnemu reševanju zapletenih družbenih problemov in protislovij, in to na podlagi skupnih, s konsenzom sprejetih razvojnih programov in splošne družbene strategije. Menim, da mora to še posebej veljati za zvezo komunistov, če hoče ostati in postati nova združevalna sila celotne naše družbe. Takšna zveza komunistov mora biti organizirana prav kot skupnost avtonomnih, ustvarjalnih, inovativnih osebnosti, v kateri nastopa vsak posameznik resnično kot osebnost, s polno osebno odgovornostjo za svoja stališča in za svoje delovanje v okviru splošnih in konkretnih družbenih usmeritev, ki ga opredeljujejo kot komunista in kot člana zveze komunistov. Menim, da bi se moral komunista kot avtonomna,

svobodna, ustvarjalna osebnost čutiti zavezanega izključno le v odnosu do dolgoročnih strateških programskih ciljev zveze komunistov – ali še širše, viziji vsestransko razvitega demokratičnega socializma 21. stoletja, ki jo tudi sam sooblikuje in v tem okviru tistim konkretnim programom, ki jih sprejema in podpira s tisto polno prepričanostjo in poznavanjem vseh argumentov, dilem in pomislekov, ki so vedno nujno povezani z vsako konkretno človeško odločitvijo. Ugled zveze komunistov v posameznem okolju bo toliko večji, kolikor večja bo avtonomnost, ustvarjalnost, in inovativnost komunistov v njem.

Drugačna organiziranost: načelo največjega možnega soglasja

Menim, da je treba v tem smislu razmišljati o celotni drugačnosti organizacije zveze komunistov. Kot asociacija socialistično usmerjenih avtonomnih, ustvarjalnih, inovativnih osebnosti zveza komunistov ne bo potrebovala več hierarhično nadrejenih organov, kakršni so bili stari politbiroji ali kakor so tudi še danes v precejšnji meri nižji in višji komiteji, temveč konference, na katerih bi neposredno od članstva izvoljeni delegati izmenjavali svoje izkušnje ter v demokratičnem dialogu iskali sintezo za dogovor o konkretnih programskih usmeritvah za določeno obdobje (kar bi veljalo seveda tudi za kongrese, ki bi programsko usmeritev zveze komunistov opredeljevali za daljše obdobje). Predsedstva naj bi bila samo koordinativni organi v obdobju med dvema konferencama, ki bi na podlagi sprejetih programov in usmeritev usklajevala delovanje komunistov v različnih okoljih, posebej še v političnem sistemu, spodbujala njihovo samostojnost, ustvarjalnost in inovativnost ter jim hkrati prepuščala tudi polno odgovornost za rezultate njihovega delovanja. Vlogo načela demokratičnega centralizma naj bi prevzelo načelo največjega možnega soglasja in načelo večine, tako da bi za sklepe in opredelitve konference (oziroma kongresa) obveljala samo tista stališča, usmeritve in programi, o katerih bi bilo doseženo največje možno soglasje s tajnim glasovanjem, in ki bi imela podporo večine. Uresničevanje večinske usmeritve in od večine sprejetih programov pa bi moralo ostati trajno pod nadzorom manjšine, ki se z njimi ni strinjala, kar bi morala biti statutarno določena pravica manjšine. Seveda pa manjšina ne bi smela preprečevati oziroma ovirati uresničevanja večinske usmeritve, marveč bi imela možnost le kritično spremljati njene rezultate oz. morebitne negativne oziroma škodljive učinke ter nanje javno opozarjati. V primeru večjih odstopanj od pričakovanih rezultatov pa naj bi manjšina imela pravico zahtevati ponovni sklic konference in revizijo večinske usmeritve.

Če se hoče zveza komunistov resnično oddaljiti od modela »posebne stranke« in s tem od enopartijskega političnega sistema, v katerem ima kot edina stranka privilegiran položaj, in če želi hkrati resnično izpeljati politični sistem nestrankarske skupščinske vladavine, potem se mora sama odpovedati tistim institucijam, ki jo postavljajo v položaj »posebne stranke« nad sistemom, to pa je prav njena hierarhična organiziranost s centralnim komitejem kot najvišjim partijskim organom, nadrejenim celotni zvezi komunistov in načelu demokratičnega centralizma, ki omogoča in sankcionira takšno njegovo hierarhično nadrejeno vlogo. Demokratično komponento te njegove dosedanje vloge naj prevzameta konferenca in kongres, centralistično komponento kot instrument enotnosti akcije in jamstva za realizacijo sprejetih programskih usmeritev pa naj prevzame večinsko načelo kot izraz največjega možnega soglasja same članske baze zveze komunistov, kar je temeljno načelo vsake resnične demokracije. Tako delujoča zveza komunistov bi

s tem izgubila značaj »posebne stranke« nad sistemom, sistem sam pa značaj enostrankarskega političnega sistema, s čimer bi nestranskarstva vladavina skupščinskega sistema šele postala v pravem pomenu besede avtentična.

Kot posebno uspešna oblika demokratičnega nestranskarstva in nehierarhičnega delovanja zveze komunistov so se že doslej uveljavile t. i. problemske konference, ki bi lahko postale nova organizacijska oblika trajnega povezovanja komunistov na osnovi njihovih posebnih in poklicnih nagnjenj, interesov in potreb – namesto dosedanjih vse bolj neuspešnih osnovnih organizacij najrazličnejših poklicev in profilov, ki le težko najdejo skupen jezik, skupno raven razmišljanja in dogovarjanja, posebej še o vprašanih, za katera je potrebno povsem določeno znanje, raven izobrazbe, osebni interes in poklicne potrebe. To ne pomeni, da bi bilo treba kar povprek ukinjati osnovne organizacije zveze komunistov, zlasti ne tam, kjer so učinkovite in potrebne, bolj bi se kazalo odločati za pluralizem in čimvečjo pestrost organizacijskih oblik ter v vsakem okolju iskati take, v katerih bi se kar najbolj uveljavili iniciativa, ustvarjalnost in inovativnost komunistov, namesto da se oklepamo velikokrat že povsem zastarelih in v praksi neučinkovitih organizacijskih shem in modelov. Ne vidim razloga, zakaj se komunisti ne bi mogli organizacijsko povezovati po svojih interesih in nagnjenjih v različne interesne skupine za realizacijo določenega projekta, programa, ideje, umetniške usmeritve, znanstveno-tehnološke inovacije, glede na filozofsko sorodnost in afiniteto, skratka po svojih ustvarjalnih nagnjenjih in interesih, namesto da so prisiljeni povezovati se izključno v tradicionalnih oblikah osnovnih organizacij, ki so tako po svojih zastarelih oblikah dela, kot po svojem sestavu, mentaliteti in še marsičem drugem daleč od tega, da bi lahko zadovoljile njihove ustvarjalne interese, potrebe in ambicije.

Pri tem pa ni niti najmanj potrebno niti koristno, da bi se morali komunisti tudi v teh novih oblikah interesnega povezovanja zapirati v partijske enklave in se ograjevati od nekomunistov, ki bi želeli sodelovati v njihovih programih in načrtih, temveč si morajo za to celo prizadevati, saj vendar nočejo biti »posebna stranka« z nekakšnimi svojimi posebnimi interesi in cilji. Prav tako pa tudi ne more biti za komuniste nobena nesreča, če se nekomunisti pojavijo kot pobudniki programov, ki se jim komunisti v skupnem interesu pridružijo, enakopravno sodelujejo s svojimi idejami in pogledi. Menim, da bi bilo to najbližje tistemu, kar je Marx že v »Komunističnem manifestu« terjal od komunistov.

Vprašanje (nove) motivacije

Prenova, posodobitev motivacijske strukture za vstop in delovanje v zvezi komunistov danes seveda ne more biti več takršna, kot je bila, npr. v obdobju ilegalnega boja ali v prvem povojnem obdobju. Še posebej velja to za mlade generacije, rojene v socializmu, kakršen je pač bil in je danes, ki doživljajo na svoji koži ekonomsko, socialno, politično in moralno krizo naše družbe, ki je niso zakrivili. Njih današnji socializem – s svojimi hipotekami – ne zadovoljuje. Neobremenjeni s preteklostjo iščejo izhod iz krize bistveno drugače od pričakovanih in idealov revolucionarne generacije in njenih načrtovalcev. To mora današnja zveza komunistov upoštevati – ali pa bo ostala brez mlade generacije, kar utegne postati usodno ne samo za zvezo komunistov, temveč tudi za vse tisto, kar je bilo v dosedanjem razvoju vendarle doseženo, kar je potrebno ohraniti, čeprav tudi v marsičem revidirati, da bi zagotovili avtentično vsebino in smer razvoja naše družbe.

Temeljni motiv za vstop v komunistično partijo je bila v predvojni Jugoslaviji opredelitev za brezkompromisni boj proti socialno krivičnemu, izkoriščevalskemu kapitalističnemu družbenemu redu takratne Jugoslavije, proti nacionalni neenakopravnosti, za uresničitev vizije socialno pravične brezrazredne družbe socializma, ki bo vsakemu človeku, posebej pa še delavskim množicam prinesla človeka vredno življenje. V času narodnoosvobodilnega boja je bil poglavitni motiv vstopa v zvezo komunistov boj proti okupatorju, za nacionalno in socialno osvoboditev ter za ponovno združitev v novi Jugoslaviji kot svobodni, enakopravni državni skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti. Ti motivi so bili (in so) hkrati politični in moralni. Skupaj z opredeljevanjem za vizijo sodobnega, razvitega, demokratičnega socializma prihodnjega stoletja ostajajo v določenem delu eden od motivov za vstop v zvezo komunistov tudi še danes.

Vendar pa nobeden od teh motivov za prihajajoče generacije ni več sprejemljiv in prepričljiv v svoji stari doktrinarno-ideološki obliki, saj ne ustreza sodobni, zgodovinski, politični, pa tudi osebni življenjski, eksistencialni izkušnji novih generacij. Ta je ovrgla vrsto dogem in iluzij, ki so bile v preteklosti povezane s temi motivi in starimi doktrinarno ideološkimi črno-belimi predstavami o socializmu in kapitalizmu, ki so se pokazale daleč od življenjske stvarnosti in resničnosti. Prihajajoče generacije iščejo zato neodvisno in neobremenjeno od njih nove poti družbenega razvoja. To je neodtujljiva pravica vsake nove generacije. Zato tudi današnje mlade generacije enako težijo k večji stopnji socialne in politične svobode, k razumnejši družbeni ureditvi, k večji socialni pravičnosti, k hitrejšemu premagovanju zaostajanja za sodobnimi tokovi v svetu, kot vse prejšnje napredne in revolucionarne generacije. Če zveza komunistov ne bo znala absorbirati dejavne energije prihajajočih generacij, bo ne glede na vso njeno današnjo provokativnost, problematičnost in protislovnost, izgubila tekmo s časom, se bo postarala in odmrta. In to se danes deloma že dogaja. Temeljni motiv za vstopanje v zvezo komunistov danes ne more biti več opredeljevanje ali zgolj opredeljevanje za visoke in daljne ideološke cilje, zlasti ne v njihovi dosedanji doktrinarni obliki, temveč predvsem vprašanje, ali in v kolikšni meri omogoča in pomaga posamezniku članstvo v zvezi komunistov, da svobodneje, hitreje in uspešneje uresničuje svoje ustvarjalne zamisli, kakor če bi ostal zunaj zveze, in koliko mu omogoča, da se kot posameznik ali kot skupina uspešneje – z večjo družbeno podporo in odmevnostjo – bori proti različnim deformacijam v naši družbi, proti zaostalosti, primitivizmu, birokratizmu, nesposobnosti vodilnih struktur, za hitrejšo promocijo sposobnih in ustvarjalnih kadrov na vodilna mesta v gospodarstvu, politiki, znanosti, kulturi, za uspešnejše in hitrejše povezovanje s sodobnimi tokovi v Evropi in v svetu na vseh teh področjih, itd. Vsi ti motivi pa so hkrati tudi bistvena gonilna sila gospodarske in politične reforme, za katero se zavzemamo skoraj plebiscitarno v vsej državi in v čemer vidimo tudi edini možni izhod iz današnje krize.